

Neurofilosofian viimeistelemätön käännös

Vesa Oittinen

Kimmo Pietiläinen on tehnyt ansiokkaan uran tieteellisen kirjallisuuden suomentajana eikä tieteellisen pienkustantamon pyörittäminen yhden miehen voimin suinkaan ole helppoa. Siinä mielessä on ymmärrettävää, joskaan ei hyväksyttävää, että Patricia Churchlandin *Neurofilosofia* on päässyt kirjamarkkinoille viimeistelemättömänä. Jotta näin ei jatkossa enää pääsisi käymään, kannattaisi ehkä miettiä, voisiko esimerkiksi opetusministeriö tukea nykyistä avokätisemmin Terra Cognitakustnatamon toimintaa.

Tieteessä tapahtuu-lehdessä 5/2005 Antti Revonsuo arvioi asiantuntevasti Patricia Churchlandin kirjaa *Neurofilosofia*, jota hän sattuvasti luonnehti ”luonnontieteellisen maailmankuvan ja reduktiivisen materialismin ylistyslauluksi”. Revonsuo on myös oikeassa todetessaan uusimman aivotutkimuksen ja neurotieteiden tarjoavan vakavasti otettavan haasteen perinteiselle tietoisuusfilosofialle. Mutta jostain syystä hän ei lainkaan kommentoinut kirjan suomennosta, lukuunottamatta mainintaa että kirja ei suinkaan ole Churchlandin alkuperäisen, jo 1986 ilmestyneen *Neurophilosophyn*, vaan uuden, *Brain-Wise* -nimisen teoksen käännös.

Tämäkin voi toki herättää sekaannusta, kuten

Revonsuo huomauttaa. Kuitenkin Churchlandin suomennos on kokonaisuudessaan varsin ongelmallinen, jopa siinä määrin että se luullakseni koituu pääesteeksi kirjan muuten hyvinkin ansaitsemalle levikille kielialueellamme.

*

Tiedän, että Kimmo Pietiläinen on kokenut tieteellisten tekstien suomentaja, mutta juuri Churchlandin kohdalla hän on tehnyt joukon terminologisia ratkaisuja, joiden takia alkupeleistä ajatusta on vaikea ymmärtää.

Mitä esimerkiksi tarkoittaa puhe siitä, että joku ”esittää itsensä” (s. 131)? Onko kyse kohteliaasta kumarruksesta ja käyntikortin ojentamisesta? Entä ”keskisormen esitys” (s. 119) – onko kyse eräästä autoilijoiden suosimasta eleestä? Tai se, että ”pikkuvauvat esittävät mielestä” jotakin (s. 139) tai että ”alistettu eläin pystyy esittämään mitä kilpailijat näkevät ja mitä eivät” (s. 143, kuvateksti)? Tai miten seuraava toteamus pitäisi ymmärtää: ”Tietoisuus kivusta on siis juuri sitä, mitä saadaan kun olennaisen somatosensorisen viestin esitys metaesitetään siten, että se sisältyy itsen esittämisen ’kuuluu joukkoon’-relaatioon” (s. 201)?

Lauseet ovat lähes käsittämättömiä, koska Pietiläinen on suomentanut englannin verbin *to*

represent "esittämiseksi", joka vie suomenkielisen lukijan ajatukset väärään suuntaan. Churchlandin käyttämässä kontekstissa *represent* tarkoittaa kuitenkin tietoisuusfilosofian klassista mallia siitä, miten ulkoiset objektit kuvastuvat tajunnassa: tajunta luo mielteitä, jotka ovat ikään kuin ulkoisten objektien sijaan tulevia, mutta niitä edustavia malleja.

Juuri tätä alkuperäinen latinan termi *re-praesentare* merkitsee: "tehdä uudelleen läsnäolevaksi". Saksaksi *repraesentare* käännettiin 1700-luvulta alkaen useimmiten sanalla *vorstellen*, mistä tulevat sekä ruotsin *föreställa* että suomen *mieltää*. Churchlandin *self-representation* merkitsee siis "itsensä mieltämistä" tai, jos halutaan olla täsmällisempiä ja välttää ehkä liian "psykologistista" *mieltää*-verbiä, "itserepresentaatiota". Näin myös arvoituksellinen "keskisoromen esitys" osoittautuu keskisoromen representaatioksi, so. sen neuronaaliseksi vastineeksi aivokuorella. Ja alistettujen eläinten kohdalla taas on yksinkertaisesti kyse siitä, että ne pystyvät mieltämään/representoimaan omassa (ilmeisen rudimentäärisessä) tajunnassaan sen, miten kilpailevat eläimet näkevät vallitsevan tilanteen. "Metaesitys" puolestaan on luontevammin *metarepresentaatiota*, representaation representaatiota.

Mainitussa tapauksessa Pietiläinen on suomentanut teknisen termin (*representation*) aivan liian konkreettisesti, mikä ei voi olla hämmentävää suomenkielisen tekstin lukijaa.

Vastaavanlainen liian sanamukainen käänös löytyy sivuilta 110 ja 111, joilla Churchlandin käyttämä hyvin tekninen termi *efferent copy*, jolla tarkoitetaan silmän liikekäsken kopiota aivoissa, on aivan konkreettisesti suomennettu "vieväksi kopioksi". Abstraktimpi ilmaus *efferentti kopio* olisi ollut parempi käänös, jotta lukija ei olisi alkanut kuvitella vaikka kopiota, joka vie häntä tanssissa niin ettei hänen autu muu kuin vikistä.

Hankalaa on myös, että Pietiläinen kääntää Churchlandin substantiivisena käyttämän *the self*-sanana "itseksi", vaikka usein "minä" olisi parempi suomennosvaihtoehto. Nyt syntyy sellaisia keinotekoisia tunteisia lausekonstruktiota kuin: "Tämä ei tarkoita, että emulaattorit olisivat *itse*, että ne ovat aivoissa asuva pikkuihminen..." (s. 114). Tosin täytyy myöntää, että Churchland itsekin ei ole aivan selkeä sen suhteen, mitä hän tarkoittaa sanalla "self": aina ei ole selvää, viittaako se "Minään"/"itseän" somaattisessa vai mentaalisisä mielessä vai mahdollisesti molemmissa. Outoa on edelleen, että eng-

lannin *thing* on suomennettu "asiaksi" silloinkin kun se aivan selvästi on filosofian klassisen *res*-termin vastine, saksaksi *Ding*, suomeksi vastaavasti *olio* (kaikki varmasti muistavat Kantin kuuluisat "oliot sinänsä"!); Pietiläisen suomennoksessa Descartesin ja Humein väitetään puhuneen Minästä eli tietoisuudesta "asiana" (ss. 82, 84, 145: mieli "tietävänä asiana").

*

Aivan oma lukunsa on kuitenkin se, että englannin *the mind* suomennetaan jatkuvasti ja automaattisesti aina "mieleksi". Tämä ei ole vain Pietiläisen valinta. Olen jo aiemminkin kiinnittänyt huomiota siihen, että "mieli"-sana on viimeisten viidentoista vuoden aikana syrjäyttänyt kokonaan "tajunnan" filosofisessa ja psykologisessa kirjallisuudessa. Siihen ei nähdkäseni ole ollut mitään asiallisia syitä; *tajunta* itse asiassa on terminä huomattavasti täsmällisempi ja käyttökelpoisempi kuin *mieli*, jolla on lukuisia muitakin kuin tietoisuuteen sanan varsinaisessa mielessä viittaavia merkityksiä (vrt. ilmaisuja "tehdä *mieli*", "tässä ei ole *mieltä*" – jälkimmäisessä tapauksessa "mieltä" käytetään "merkityksen" synonyymina, eli se vastaa lähinnä saksan *Sinn*-, kreikan *noema*-termiä).

Todennäköisesti ainoa syy siihen, että *mieli* on tunkenut täysin käyttökelpoisen *tajunta*-sanan lähes totaaliseen paitsioon, on se, että suomennettaessa englanninkielistä populaaripsykologista kirjallisuutta *mind* on aina konemaisesti käännetty *mieleksi* ilman että oltaisiin edes välitetty miettiä muita suomen kielessä tarjolla olevia vaihtoehtoja (*tajunnan* lisäksi olisi käytettävissä myös *tietoisuus*, joka tosin on sitä hieman ahdasalaisempi, vastaten saksan *Bewusstsein*-termiä).

Kysymys siitä, millä termeillä *tajunnan* tai tietoisuuden kaltainen ilmiö olisi parhaiten suomennettävissä, on siis laajempi kuin vain käsillä olevaan Churchland-käännökseen liittyvä asia, enkä paneudu siihen tässä sen enempää. Mutta se täytyy todeta, että Pietiläisen olisi kannattanut etsiä *mind*-sanalle muita vaihtoehtoja. Silloin oltaisiin vältetty sellaisilta kankeilta käännöksiltä kuin "toisina mielinä" (s. 134), tai että Sellarsin teoria "aukaisi mielen *a priori*-filosofian kuoleman otteen mielen teorioista" (s. 135; tämä lause on aivan käsittämätön), tai että kysyttäisiin "Mitä muuta ihmisvauvat tietävät toisten mielestä?" (s. 139; Churchlandin alkuperäinen lause *What else do human infants understand about the minds of others?* on täysin selkeä, mutta suomennoksen ymmärtää melkein pa-

kostakin toisin kuin on tarkoitus!).

Varsinaisten terminologisten ongelmien lisäksi Churchland-suomennos vilisee kömpelöitä konstruktioita: "Hienoimmillakin itsen esittämisen kyvyillä on juurensa toimijan osassa", "Pääpiirteissään hienot kognitiiviset kyvyt maksavat itsensä eläimen hermostossa" (molemmat s. 132), "Kolmanneksi, mainituilla metatayhtenäistävillä toiminnoilla tietoinen kokemus osoittautuu vain yhtenäistetyn skeeman asioiksi" (s. 201; Churchlandin alkutekstissä kohta kuuluu: *Third, with the metaintegrative operations referred to, conscious experiences just turn out to be items in the integrated schema*).

*

Esimerkkien luetteleminen riittänee. Churchlandin monessa suhteessa tärkeä puheenvuoro ei ole saanut ansaitsemaansa huolellista suomennosta. Käännös on paikoin niin kömpelöä, että lukija joutuu suorastaan pinnistelemaan ja miettimään, mitä englanninkielisessä alkutekstissä on mahdettu yrittää sanoa. Kirja on selvästikin jäänyt kustantamossa vaille lopullista editointia ja Churchlandille on näin tehty melkoinen karhunpalvelus.

Olen hyvin tietoinen siitä, että Pietiläinen on tehnyt ansiokkaan uran tieteellisen kirjallisuuden suomentajana eikä tieteellisen pienkustantamon pyörittäminen yhden miehen voimin suinkaan ole helppoa. Siinä mielessä on ymmärrettävää, joskaan ei hyväksyttävää, että Churchlandin *Neurofilosofia* on päässyt kirjamarkkinoille viimeistelemättömänä. Jotta näin ei jatkossa enää pääsisi käymään, kannattaisi ehkä miettiä, voisiko esimerkiksi opetusministeriö tukea nykyistä avokätisemmin Terra Cognita-kustantamon toimintaa.

Se että Pietiläinen ei näytä käännytyössään juurikaan saaneen alan suomalaisten asiantuntijoiden apua, paljastanee erään yllättävän seikan: "*philosophy of mindin*", aivotutkimuksen ja neurotieteen suomenkielinen terminologia on edelleen täysin kehittymätöntä – vaikka meidän piti olla aivotutkimuksen johtavia maita maailmassa.

Kirjoittaja on FT, dosentti ja Suomen Akatemian tutkija.